

Manchester, neşreden in önsözü, c. I, s. XVI-XVIII; a.m.f., *Yetimetü'l-d-dehr*, IV, 519-523; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bî-câvî), Kahire 1953, s. 1, 127, 128, 131, 133, 312, 501, 955; Ali b. Hasan el-Bâharî, *Dümyetü'l-kaşr*, Halep 1349/1930, s. 183; İbn Bessâm eş-Şente-rînî, *ez-Zâhire*, IV/2, s. 560-583; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhethü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmer-râî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 249; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 28, 175; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 180; Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 194-199; Brockelmann, *GAL*, I, 284-286; *Suppl.*, I, 499-500; a.m.f. – Ni-had M. Çetin, “Seâlibî”, *İA*, X, 262-266; Tefvik Rüştü Topuzoğlu, *Ebu Mansur es-Seâlibî ve İstan-bul Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Eser-lerinin Tavsifi* (mezuniyet tezi, 1967), İÜ Ed. Fak., s. 15-19, 185-188; a.m.f., “Istanbul Manuscripts of Works (other than Yatimat al-Dahr) by Tha’â-libî”, *IQ*, XVII (1973), s. 67-68; Sezgin, *GAS*, VIII, 231-236; IX, 197-199; Qasim al-Samarrai, “Some Biographical Notes on al-Tha’alibi”, *Bibliot-heca Orientalis*, XXXII, Leiden 1975, s. 175-186; M. es-Sâdık en-Nakvî, “eş-Seâlibî hayâtühü ve âşâruh”, *Mecelletü'l-Mecma’i’l-İlmiyyi’l-Hindî*, II/1-2, Aligarh 1977, s. 49-73; M. Abdullah el-Câ-dir, “Meşâdirü’s-Seâlibî fî kitâbihî Yetimetü’l-d-dehr”, *MMlir.*, XXII/1-2 (1981), s. 324; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyân”, *DîA*, VI, 23; E. K. Row-son, “al-Tha’alibi”, *EP* (İng.), X, 426-428; Ahmet Özel, “Seâlibî, Ebû Mansûr ‘Abdûlmelik b. Mu-hammed”, *Mu.AÜ*, IV, 817-822.

TEVFIK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

SEÂLİBÎ, Ebû Zeyd

(أبو زيد الثعالبي)

Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed
b. Mahlûf es-Seâlibî
(ö. 875/1471)

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi.

786 (1384) yılında ecdadı Seâlibe emîrle-rinin memleketi olan Cezayir şehri yakın-larındaki Vâdîyüs’de doğdu. Soyü Ca’fer b. Ebû Tâlib’e dayandığı için Ca’ferî nisbe-siyle de anılmıştır. Kur’an’ı ezberledikten sonra ilk dinî bilgileri aldı. Ardından tahsil için babasıyla Tilimsân’a ve 802’de (1399) bir yıl kalacağı Bicâye’ye gitti. Babasının vefatı üzerine memleketine döndü. Daha sonra yedi yıl kalacağı Bicâye’ye tekrar gi-derek Ali b. Osman el-Miklâtî ve Ebû’r-Re-bî Süleyman b. Hasan gibi hocalardan fı-kıh, usul, tefsir, kıraat ve hadis dersleri al-dı. 809-817 (1406-1414) yıllarında Hafsî-ler’in başşehri Tunus’ta kaldı ve Muham-med b. Hilfe el-Übbî ile İlsâ el-Gabrîni gibi âlimlerden faydalandı. 817’de (1414) Mı-sır’da Ezher’de Muhammed Ali b. Ca’fer el-Bilâlî, Şemseddin Muhammed b. Ah-med el-Bisâtî ve özellikle hadis konusun-da kendisinden istifade ettiği İbnü’l-İrâkî gibi hocaların derslerini takip etti. Daha sonra bazı kaynaklara göre ders vermek ve irşad faaliyetlerini yürütmek için ken-

di adına bir zâviyenin inşa edildiği Bursa’-ya gitti. Oradan hac için Hicaz’a geçti ve buradaki âlimlerden faydalandı (Abdurrah-man b. Muhammed el-Cîlâlî, II, 272). 819’-da (1416) Mısır üzerinden Tunus’a döndü. Zeytûniye’de ders verdi ve hadis ilminde temayüz etti. Aynı dönemde hocası Übbî’nin derslerini takip ederek ondan icâzet aldı. İbn Merzûk el-Hafîd’den Buhârî ve *el-Muvatta’a* icâzeti alıp yaklaşık 820’de (1417) memleketine döndü ve Cezayir şehrinde-ki el-Câmiu’l-a’zam’da imam-hatip olarak göreve başladı. Bir süre kadılık görevini üstlendiyse de bu uzun sürmedi. Kendini telif, öğretim, vaaz ve irşad faaliyetlerine verdi. Talebeleri arasında Muhammed b. Merzûk el-Keffî, Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî, Ahmed b. Abdullah el-Cezâirî ez-Zevâvî ve Zerrûk gibi şahsiyetler bulun-maktadır. Seâlibî 23 Ramazan 875’te (15 Mart 1471) vefat etti. Bazı kaynaklarda bu tarih 876 olarak verilir. Büyük bir şöhrete sahip olan ve doğduğu yer kendisine nis-betle Cezâirü Sîdî Abdurrahman diye anı-lan Seâlibî takvâ ve zühdü ile de tanınmış-tır. Bilhassa yöneticilerle bir araya gelme-meye özen göstererek çok sayıda eser ka-leme almış ve irşad faaliyetlerine önem vermiştir.

Eserleri. Kaynaklarda Seâlibî’nin doksân civarında eser yazdığı kaydedilmekte olup bunlardan bazıları şunlardır: 1. *el-Cevâ-hirü’l-hisân fî tefsiri’l-Kur’ân*. En meş-hur eseri olup 833 (1429) yılında tamamlanmıştır. Rivayet tefsiri olan esere en gü-zel hikmetler ve hasen cinsinden sünen cevherleriyle dolu olduğu düşüncesiyle bu ad verilmiştir. İbn Atıyye el-Endelüsî’nin *el-Muharrerü’l-vecîz*’inin muhtasarı ma-hiyetindeki tefsirin hazırlanmasında yak-lak 100 kaynaktan faydalanılmıştır. Çok defa senedleri zikredilmeksizin İbn Atıyye’nin tefsirindeki hadislerle ve bunların kaynaklarına işaret edilmiş, İbn Atıyye’ye bazı eleştiriler yöneltildiği gibi mevcut gö-rüşler arasında tercihler yapılmıştır. Seâli-bî yaptığı nakillerde bunların kaynaklarını rumuzlarla göstermiştir. Nüzûl sebebiyle ilgili rivayetlere, kıraat vecihlerine ve lu-gat izahlarına yer verilen tefsirde ahkâm âyetleri daha çok Mâlikî mezhebine göre açıklanmıştır. Tefsirde nâdiren İsrâiliyat tû-rû rivayetlere rastlanmakla birlikte bun-ların sahih olmadığı ya da sahih olsa bile te’vil edilmesi gerektiği belirtilmiştir (me-selâ bk. *Tefsirü’s-Seâlibî*, III, 102-103). Eser Muhammed b. Saîd ez-Zekerî (Cezayir 1323), Ammâr Tâlibî (Cezayir 1985), Ebû Muhammed el-Gumarî el-Hasenî (Beyrut 1996), Muhammed el-Fâzîlî (Beyrut 1997)

ve Ali Muhammed Muavvaz v.dğr. (Bey-rut 1997) tarafından yayımlanmıştır. 2. *el-‘Ulûmü’l-fâhire fi’n-nazar fi umûri’l-âhire* (Kahire 1317; Cezayir 1327). 3. *ed-Dürerü’l-levâmî fi kırâ’ati Nâfi*. Abdul-lah b. Berrî el-Lugavî’nin kıraate dair man-zumesinin şerhidir (Cezayir 1324). 4. *Rav-zatü’l-envâr ve nüzhetü’l-ahyâr*. Fıkha dair bir eserdir (Kahire 1329). 5. *el-Envâr fi âyâtü’n-nebiyyi’l-muhtâr*. Muhammed eş-Şerîf Kâhîr mucizelere dair olan bu ese-ri hazırladığı doktora tezinde tahkik et-miştir (bk. bîbl.). 6. *el-Merâfî*. Müellifin rüyalarının anlatıldığı eser Cezayir’de bir-çok defa basılmıştır. 7. *el-Câmi’u’l-kebîr* (Cezayir 1329). 8. *Şerhu Muhtasarı İb-ni’l-Hâcib el-Ferî*. İbn Hâcib’in Mâlikî fikhına dair olan eseri üzerine yapılmış şer-hin bir nüshası Cezayir’de Vezâretü’s-şu’ni’l-d-dîniyye’dedir (nr. 377). 9. *İltikâtü’d-dürer* (Vezâretü’s-şu’ni’l-d-dîniyye, nr. 422). 10. *ed-Dürü’l-fâ’ik fi’l-ezkâr ve’l-ed’i-ye ve’l-va’z* (Vezâretü’s-şu’ni’l-d-dîniyye, nr. 434). 11. *el-Envârü’l-muhtâr* *el-câ-mi’a beyne’l-hakîka ve’s-şerî’a*. Kırk ha-dis tarzındadır (el-Mektebetü’l-vataniyye, nr. 876). 12. *Câmi’u’l-ümmehât fi ahkâ-mi’l-ibâdât* (el-Mektebetü’l-vataniyye, nr. 583). 13. *Riyâzü’s-sâlihîn ve tuhfetü’l-müttâkin* (el-Mektebetü’l-vataniyye, nr. 883). 14. *Nefâ’isü’l-mercân fi kışâşî’l-Kur’ân* (el-Mektebetü’l-vataniyye, nr. 319). 15. *Haqâ’iku’l-‘akide*. Bir nüshası Tin-büktü’de Merkezü Ahmed Bâbâ’dadır (nr. 4336). 16. *Riyâzü’l-üns fi ‘ilmi’r-rekâ’ik ve siyeri ehli’l-hakâ’ik*. Bir nüshası Ra-bat’ta el-Hizânetü’l-âmmeh’de kayıtlıdır (nr. D 1508). 17. *Muhtasarü Câmi’i li-fevâ’i-de mine’l-‘ilmi yüntefa’u bihâ ‘inde’l-hâce* (el-Hizânetü’l-âmmeh, nr. D 1530). 18. *Ganîmetü’l-vâfid ve buğyetü’l-tâlibi’l-mâcid*. Otobiyografi niteliğindeki bu fi-hriste müellif ilim yolculuklarını, icâzet al-dığı hocalarını ve isnadlarını zikretmekte-dir (nşr. Muhammed ez-Zâhî, *el-Mecelle-tü’s-sekâfiyye*, VIII/25, Amman 1403/1983, s. 136-160; Muhammed Şâhib Şerîf, Bey-rut 2005). 19. *Mu’cem fi Şerhi’l-elfâzi’l-garîbe* (nşr. Ammâr Tâlibî, Cezayir 1985). 20. *Erba’üne hadîsen fi iştinâ’i’l-ma-rûf*. Zekîyyüddin Abdülâzîm el-Münzîrî’nin derlediği kırk hadise Ebû Abdullah Mu-hammed b. İbrâhîm es-Sülemî’nin yazdı-ğı şerhin telhisidir (nşr. Muhammed Tâvit Tancî, Rabat 1985).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zeyd es-Seâlibî, *Ganîmetü’l-vâfid ve buğ-yetü’l-tâlibi’l-mâcid* (nşr. Muhammed ez-Zâhî, *el-Mecelle-tü’s-sekâfiyye*, sy. 25, Amman 1403/1983 içinde), s. 140, 141, 152; a.m.f., *Tefsirü’s-Seâlibî el-müsemma bi’l-Cevâhiri’l-hisân fî tefsiri’l-Kur-*

ʿān (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1418/1997, I-V, tür.yer.; a.mlf., *el-Envâr fî âyâtî'n-nebiyyi'l-muhtâr* (nşr. Muhammed eş-Şerîf Kâhîr), Cezayir-Beyrut 1426/2005, neşredenin girişi, I, 98-136; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, III, 152; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 257-261; Muhammed b. Meymûn el-Cezâirî, *et-Tuhfetü'l-marziyye fî'd-devleti'l-Bekdâşîyye fî bilâdi'l-Cezâ'iri'l-mahmiyye* (nşr. Muhammed b. Abdülkerîm), Cezayir 1981, neşredene ait el-mülhaku's-sâlis, s. 331-345; Brockelmann, *GAL*, II, 321-322; *Suppl.*, II, 351; Y. S. Allûş – Abdullah er-Reçrâvî, *Fihrisü'l-mahtûtâtî'l-'Arabîyyeti'l-mahfûza fî'l-Hizâneti'l-'âmme*, Paris 1954, I, 37, 172, 187; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 732-733; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-'âm*, Beyrut 1400/1980, II, 272; *Fihrisü Mahtûtâtî merkezi Ahmed Bâbâ li't-tevşîk ve'l-buhûşî'l-târîhiyye bi-Tinbüktû* (nşr. Abdülmuhsin Abbas), London 1418/1997, III, 566; Hilâl Nâcî, *el-Mahtûtâtü'l-'Arabîyye fî'l-mektebeti'l-vaţaniyye el-Cezâ'iri-Tûnis*, Beyrut 1400/1999, s. 17, 27, 40, 75.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

SEÂLİBÎ, Hüseyin b. Muhammed

(الحسين بن محمد النعالي)

Ebû Mansûr el-Hüseyin
b. Muhammed el-Merganî es-Seâlibî
(ö. 421/1030)

Gazneliler dönemi tarihçisi.

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Afganistan'ın Gûr bölgesindeki Mergan'a nisbetle Merganî nisbesiyle de bilinir. Bazı eserlerde Mar'aşî nisbesiyle kaydedilmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, IV, 319; Ziriklî, II, 277; Kehhâle, IV, 50, 58) bunun yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

Seâlibî, umumi tarih mahiyetindeki dört ciltlik *Gurerü's-siyer* (*Târîhu Gureri's-siyer*, *el-Gurer fî siyeri'l-mülûk ve ahbârihim*) adlı eserini Gazneli Mahmud'un kardeşi Horasan Valisi Nasr b. Sebük Tegin'in isteği üzerine kaleme almış ve ona ithaf etmiştir. Eserin ilk cildinde Hz. Âdem'den başlayarak Yazdicerd b. Behrâm'ın ölümüne, II. cildinde Yazdicerd b. Behrâm'ın ölümünden müslümanlar tarafından fethine kadar İran tarihi ele alınmış, bu arada yahudiler, İslâm'dan önce Araplar, Yemen, Suriye ve Irak hükümdarları, Roma ve Bizans tarihi, Hint, Çin ve Türk inanç ve âdetleriyle İslâm'ın doğuşundan bahsedilmiştir. III ve IV. ciltlerde Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Tâhirîler, Sâmânîler, Hamdânîler, Büveyhîler ve Gazneli Mahmud'a kadar Gazneliler tarihine yer verilmiştir.

Gurerü's-siyer'in *Yetimetü'd-dehr* müellifi Ebû Mansûr es-Seâlibî'ye ait ol-

Hüseyin b. Muhammed es-Seâlibî'nin *Gurerü's-siyer* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhîm Paşa, nr. 916)

duğuna dair görüşler de vardır. *Gurerü's-siyer*'i neşreden H. Zotenberg eserin Ebû Mansûr es-Seâlibî tarafından telif edildiğini, Hüseyin b. Muhammed es-Seâlibî'nin VI. (XII.) yüzyıl sonlarında yaşadığını, Gurlu Hükümdarı Gıyâseddin'in kumandanlarından olduğunu ve eserin ona izâfe edilmesinin bu nüshaya sahip olmasından kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmüştür. Franz Rosenthal, G. Gabrieli (bk. *EP* [İng.], X, 425-426) ve Şâkir Mustafa da aynı görüştedir (*et-Târîhu'l-'Arabî*, II, 382). Bununla birlikte Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin eserlerini zikreden kaynaklarda *Gurerü's-siyer*'e yer verilmediği görülmektedir (Safedî, XIX, 195-197; ayrıca bk. *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 625). Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin edebî yönü hakkında bir eser yazan Muhammed Abdullah el-Câdir bu hususu belirtmekle birlikte eseri ona izâfe eden araştırmacıların görüşlerine katılmaktadır (*eş-Seâlibî*, s. 91, 93).

Gurerü's-siyer'in ilk iki cildi ile İslâm döneminin 75-158 (694-775) yıllarını ihtiva eden kısmı günümüze ulaşmış olup 597 (1201) tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Damad İbrâhîm Paşa, nr. 916). Eserin Paris Bibliothèque Nationale (nr. 1488, 5053) ve Oxford Bodleian Library'de de (Brockelmann, *GAL*, I,

342; *İA*, X, 266) nüshaları bulunmaktadır. *Gurerü's-siyer*'in İran tarihini konu edinen ilk iki cildi H. Zotenberg tarafından bir giriş ve Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmış (*Histoire des rois des Perse*, Paris 1900), eser bu neşir esas alınarak İran'da yeniden basılmıştır (Tahran 1963). Kitabın mevcut kısmının tamamı Hidâyet Mahmûd tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*Şâhnâme-i Şe'âlibî*, Tahran 1369 hş.). *Gurerü's-siyer* üzerinde yapılan araştırmalarda müellifin, Firdevsî'nin aynı dönemlerde kaleme aldığı *Şâhnâme*'sinde istifade ettiği kaynaklardan ve özellikle *Hudây-nâme*'den büyük ölçüde yararlandığı tesbit edilmiştir (bk. Şâkir Mustafa, II, 383; *İA*, X, 266; *EP* [İng.], X, 425).

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, XIX, 195-197; Flügel, *Keşfü'z-zunûn İndeks*, IV, 319; Brockelmann, *GAL*, I, 342; *Suppl.*, I, 581-582; a.mlf., "Seâlibî", *İA*, X, 266; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 625; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 277; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IV, 50, 58; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1980, II, 381-384; M. Abdullah el-Câder, *eş-Seâlibî nâkiden ve ediben*, Beyrut 1411/1991, s. 91-94; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 70; Franz Rosenthal, "From Arabic Books and Manuscripts; III. The Author of the Gurer as-Siyar", *JAOS*, LXX (1950), s. 181-182; C. E. Bosworth, "al-Tha'âlibî", *EP* (İng.), X, 425-426.

CASİM AVCI